

ERDŐ Péter

A BÍRÓ ERKÖLCSI BIZONYOSSÁGA AZ ÍTÉLET KIMONDÁSAKOR

SUMMARIUM: BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSEK; I. AZ ERKÖLCSI BIZONYOSSÁG FOGALMA; 1. *A filozófiai háttér*; 2. *Az erkölcsi bizonyosság fogalma a kánonjogban*; a, Történeti utalások; b, A hatályos jog; II. AZ ERKÖLCSI BIZONYOSSÁG JELLEGE A GYAKORLATBAN: KÖZÉPÚT AZ ABSZOLÚT BIZONYOSSÁG ÉS A VALÓSZÍNŰSÉG KÖZÖTT; III. AZ EGYHÁZI JOGGYAKORLAT PROBLÉMÁI; 1. *Konfliktus a személyes lelkiismeret és a perbeli bizonyítékok között*; 2. *Az erkölcsi bizonyosság hiánya a meglévő bizonyítékok ellenére*; 3. *Sajátos eszközök az erkölcsi bizonyosság elérésére nehéz esetekben*; KÖVETKEZTETÉS.

BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSEK

Az utóbbi évtizedek során az egyházi bíróságok tevékenysége kiterjedt és élénkebbé vált Európa keleti és középső részében is. Mivel az a társadalmi keret, amelyben dolgoznak, még nem egyformán biztos és világos a régió minden részében, és mivel munkatársaik képzettsége sem mindenütt megfelelő, különféle kérdések és problémák merültek fel ezeken a bíróságokon maguknak az egyházi bíróknak szolgálatával kapcsolatban. Ezek közül a kérdések közül egyesek nem csupán bizonyos helyeken aktuálisak, hanem az egyetemes kánonjogtudományban is érdeklődésre tarthatnak számot.

Azokról a problémákról, melyek az egyházi bírók erkölcsi bizonyosságára vonatkoznak az ítélet meghozatala során, figyelemreméltó publikációk láttak napvilágot az utóbbi évtizedekben¹. Ennek a témának a tárgyalása azonban

¹ O. GIACCHI, *La certezza morale nella pronuncia del giudice ecclesiastico*, AAVv., *Ius Populi Dei. Miscellanea in honorem Raymundi Bidagor*, Roma 1972, II, 605-620; F. HARMAN, *Certitudo moralis praesupposita in nris processualibus tribunalis Statuum Foederatorum Americae necnon Australiae concessis*, in *Periodica* 61 (1972) 379-393; P. FELICI, *Formalitates iuridicae et aestimatio probationum in processu canonico*, in *Communicationes* 9 (1977) 175-184; G. ZAMPETTI, *Prove - sentenza - appelli in diritto canonico*, in *Atti del Colloquio romanistico-canonistico (febbraio 1978)* (Utumque Ius 4), Roma 1979, 400-406; J. J. GARCIA FAILDE, *Nuevo derecho procesal canónico (Estudio sistemático-analítico comparado)* (Bibliotheca Salmanticensis Estudios 69), Salamanca 1984, 169-176; I. GRAMUNT - L. A. WAUCK, *Moral Certitude and the Collaboration of the Court Expert in Cases of Consensual Incapacity*, in *Studia Canonica* 20 (1986) 69-84; P. A. BONNET, *De iudicis sententia ac certitudine morali*, in *Periodica* 75 (1986) 61-100, különösen 90-92; L. CHIAPPETTA, *Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale*, Napoli 1988, II, 686-688, nr. 5025-5031; K. LÜDICKE, «Ad can. 1608», in K. LÜDICKE, (Hrsg.), *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, Essen 1985ss, IV, 1608/1-1608/6; J. LLOBELL, *Sentenza: decisione e motivazione*, in *Il processo matrimoniale canonico* (Studi Giuridici 27), Città del Vaticano 1988, 303-329, különösen 304-311; ERDŐ P., *Egyházjog*, Budapest [1992], 616-617; J. LLOBELL, *La genesi della sentenza canonica*, in AA. Vv., *Il processo*

gazdagodott az utóbbi időben tekintettel a kánonjogra való teológiai reflexió fejlődésére, különösen pedig II. János Pál pápa *Veritatis splendor* kezdetű enciklikájára². Mindezek alapján az alábbiakban a következő kérdésekre keressük a választ: Kerülhet-e lelkiismereti konfliktusba a bíró azért, mert egyrészt erkölcsi bizonyossággal kell ítélkeznie, másrészt azonban a perben a jog formális korlátokat szab azoknak az érveknek, amelyekre az ítélet alapulhat? Milyen okból támadhat ilyen konfliktus? Hogyan oldhatók fel az ilyen konfliktusok? Hogy mindezekre válaszolhassunk, először az erkölcsi bizonyosság fogalmát kell megvilágítanunk, azután meg kell vizsgálnunk annak helyét a különböző döntési helyzetek körében, végül pedig elemeznünk kell azokat a konkrét kánonjogi problémákat, melyek e tekintetben felmerülhetnek.

I. AZ ERKÖLCSI BIZONYOSSÁG FOGALMA

1. A filozófiai háttér

Az erkölcsi bizonyosság olyan fogalom, mely a skolasztikus filozófiában szilárdult meg. Ezért a megfelelő kánon magyarázatában is a filozófiai meghatározások és felfogások összefüggésében kell ezt a kifejezést értelmeznünk³. A bizonyosság fogalmának használata a skolasztikában eléggé többértelmű, hiszen olykor szubjektív értelemben használják annak kifejezésére, hogy az alanyban nincsen kétely (*certitudo assensus*), máskor viszont objektív értelemben fordul elő mint az ismeret tartalmának ontológiai minősége (*certitudo rei cognitae*)⁴. Aquinói Szent Tamás nemcsak az objektív és szubjektív bi-

matrimoniale canonico (Studi Giuridici 29), Città del Vaticano ²1994, 695-734; M. F. POMPEDDA, *Studi di diritto processuale canonico*, (Ateneo Romano della Santa Croce, Monografie giuridiche 9), Milano 1995, 174-192; C. de DIEGO-LORA, *Comentario al c. 1608*, A. MARZOA – J. MIRAS – R. RODRÍGUEZ-OCANA (ed.), *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, Pamplona 1996, IV/2, 1537-1550; Z. GROCHOLEWSKI, *La certezza morale come chiave di lettura delle norme processuali*, in *In charitate IUSTITIA. Rivista Giuridica del Tribunale Ecclesiastico Regionale Calabro* 5 (1997) 41-77.

² Az ide vonatkozó teológiai reflexiókhoz lásd főként E. CORECCO, *Valore dell'atto «contra legem»*, in AAVV., *La norma en el Derecho canónico*. Actas del III Congreso Internacional de Derecho Canónico, Pamplona, 10-15 octubre 1976, Pamplona 1979, I, 839-859; R. BERTOLINO, «La libertà di coscienza e il diritto all'obiezione di coscienza nell'ordinamento giuridico della Chiesa», ID., *Il nuovo diritto ecclesiale tra coscienza dell'uomo e l'istituzione. Saggi di diritto costituzionale canonico*, Torino 1989, 83-143; ID., *L'obiezione di coscienza moderna. Per una fondazione costituzionale del diritto di obiezione* (Collana di studi di diritto canonico ed ecclesiastico, Sezione ecclesiastica 9), Torino 1994; S. COTTA, *Diritto e morale*, in *Ius Ecclesiae* 2 (1990) 419-432; V. TURCHI, *L'obiezione di coscienza nell'ordinamento canonico*, in *Monitor Ecclesiasticus* 116 (1991) 139-183; C. J. ERRÁZURIZ, *Verità e giustizia, legge e coscienza nella Chiesa: il diritto canonico alla luce dell'enciclica «Veritatis splendor»*, in *Ius Ecclesiae* 6 (1995) 277-292.

³ Vö. I. GRAMUNT,- L. A. WAUCK, *Moral Certitude* (vö.1. jegyzet), 73.

⁴ Vö. W. HALBFASS, *Gewißheit I*, in J. RITTER (Hrsg.), *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, III, Basel (Darmstadt) 1974, 592.

zonyosságot különbözteti meg⁵, hanem az abszolút, vagyis feltétlen (*certitudo absoluta*) és a feltételes (*certitudo conditionata*)⁶ bizonyosságot is. A keresztény reflexióban, főként a hit dolgában való bizonyosság összefüggésében, azt is vizsgálták, hogy milyen befolyással van az akarat a bizonyosság kialakulására. Descartes gondolkodásában a bizonyosság kérdése az emberi megismerő képesség lehetőségeinek és határainak problémájába torkollik. A "metafizikai" bizonyosságon kívül, melyre a módszeres kételkedés útján jut el az ember, a nagy francia gondolkodó ismeri az "erkölcsi" bizonyosságot is⁷, mely a mindennapi élet gyakorlatát irányítja és amely nem mennyiségileg kisebb, hanem inkább minőségileg különbözik a metafizikai bizonyosságtól. Az erkölcsi bizonyosság pontos fogalma a késői vagy második skolasztikából származik, és már érett formájában jelenik meg Francisco Suáreznál, aki hangsúlyozza, hogy az emberi törvénynek való engedelmességet csak akkor tagadhatjuk meg, ha erkölcsi bizonyosságunk van annak igazságtalanságáról⁸. Egyes újkori szerzők a metafizikai és az erkölcsi bizonyosságon kívül ismerik a fizikai bizonyosságot is, mely szerintük a természet működésének állandóságára vonatkozik⁹. A bizonyosság kérdésére való filozófiai reflexió további fejleményei már kevésbé hatottak az erkölcsi bizonyosság kánoni fogalmára.

2. Az erkölcsi bizonyosság fogalma a kánonjogban

a. Történeti utalások

Már az 1917-es Codex Iuris Canonici 1869. kánonjának 1. §-a szól arról, hogy a bíró lelkében erkölcsi bizonyosság szükséges ahhoz, hogy az ítéletet kimondja. Ennek a paragrafusnak a forrásai között¹⁰ különböző antik kánonjogi szövegek találhatók, melyek a Decretum Gratianiban szerepelnek és amelyek arról beszélnek, hogy a bíró döntéséhez bizonyítékok szükségesek. Nem használják azonban az erkölcsi bizonyosság fogalmát, mely csak a későbbi időkben kristályosodott ki. Az említett paragrafus legrégebbi olyan forrása, amely az erkölcsi bizonyosság (*certitudo moralis*) kifejezést tartalmazza, a Püspökök és Szerzetesek Szent Kongregációjának egy 1880-ban kelt utasítá-

⁵ Vö. *Summa Theol.* II-II, q. 4, a. 8, c.

⁶ Vö. *De veritate* 6, 5 ad 2.

⁷ Vö. *Discours de la méthode pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences*, = R. DESCARTES, *Oeuvres complètes*, Ch. ADAM – P. TAMNERY (eds.), Paris 1897-1910, VI, 37-38.

⁸ *De legibus* I, 9, 11 = F. SUÁREZ, *De legibus. Edición crítica blingüe*, Preparada por L. PEREÑA – P. SUÑER – V. ABRIL – C. VILLANUEVA – E. ELORDUY, II (Corpus Hispanorum de Pace 12), Madrid 1972, 14 («Advertunt autem omnes doctores necessarium esse ut de iniustitia legis certo moraliter constet. Nam si res sit dubia, praesumendum est pro legislatore»).

⁹ Vö. pl. B. E. CHAUVIN, *Lexicon rationale*, Rotterdam 1692 (*Certitudo* szócikk).

¹⁰ Vö. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, Praefatione, fontium annotatione et Indice analytico-alphabetico ab E. mo Petro Card. Gasparri auctus*, Città del Vaticano 1974, 610, 3. jegyzet.

sa¹¹. Az erkölcsi bizonyosság fogalmának használata a Kongregáció részéről hosszú előtörténetre tekint vissza, mely a moralisták és kánonjogászok kazuisztikus vitáinak során haladt előre, és azt vizsgálta, hogy milyen erkölcsi kötelességei vannak a bírónak az ítélet meghozatalának pillanatában. Kulturális háttérként tehát szem előtt kell tartanunk a XVII-XVIII. század moralistáinak egész vitáját a biztos lelkiismeretről és az erkölcsi kételyek megoldásának alapelveiről¹².

Az erkölcsi bizonyosság értelme az 1917-es CIC 1869. kánonjában pápai tekintélyű megvilágítást kapott XII. Pius 1942. október 1-én elhangzott híres rotai beszédében, melyben kijelentette:

Az abszolút bizonyosság és a majdnem-bizonyosság vagy valószínűség mint két szélsőség között helyezkedik el az az erkölcsi bizonyosság, amelyről általában a bíróságok elé terjesztett kérdésekben szó van, és amelyre itt főként utalni kívánunk. Ezt pozitív oldalról az jellemzi, hogy kizár minden megalapozott és ésszerű kételyt, és így tekintve lényegileg különbözik az említett majdnem-bizonyosságtól; negatív oldalról viszont meghagyja az állítás ellenkezőjének abszolút lehetőségét, és ebben különbözik az abszolút bizonyosságtól¹³.

Ennek a pápai nyilatkozatnak alapján Orio Giacchi rövid tudományos meghatározást adott az erkölcsi bizonyosságról. Ez szerinte "a bíró olyan értékelése, mely ellen nincs ésszerű ok a kételyre"¹⁴.

b. A hatályos jogban

A latin Egyház hatályos törvénykönyve továbbra is állítja, hogy az ítélet kimondásához a bírónak erkölcsi bizonyosságra van szüksége. Kijelenti:

1608. k. 1. §. Bármely ítélet kimondásához szükséges, hogy a bíró lelkében erkölcsi bizonyosság legyen az ítélettel eldöntendő dologt illetően.

2. §. Ezt a bizonyosságot a bírónak az iratokból és a bizonyítékokból kell merítenie.

3. §. A bizonyítékokat pedig a bírónak kell értékelnie lelkiismerete szerint, az egyes bizonyítékok bizonyító erejéről szóló törvénybeli előírások megtartásával.

4. §. Az a bíró, aki nem tudja elérni ezt a bizonyosságot, mondja ki ítéletében, hogy nem bizonyult be a felperes joga, és bocsássa el felmentőleg az alperest, hacsak nem jogkedvezményt élvező ügyről folyt a per, mert ilyen esetben ennek javára kell ítélni.

¹¹ S. CONGREGATIO EPISCOPORUM ET REGULARIUM, Instr., *Sacra haec*, 11. VI. 1880, nr. 16, in ASS XIII, Fasc. 7 («Ad retinendam in specie culpabilitatem accusati opus est probatione legali, quae talia continere debet elementa, ut veritatem evincat aut saltem inducat moralem certitudinem, remoto in contrarium quovis rationali dubio»).

¹² Lásd pl. K. HÖRMANN, *Gewissen*, ID. (ed.), *Lexikon der christlichen Moral*, Innsbruck-Wien-München² 1976, 720-722.

¹³ AAS 36 (1942) 339-340.

¹⁴ O. GIACCHI, *La certezza morale* (vö. 1. jegyzet), 611.

Mint hogy a fenti kánon a régi jogot tartalmazza (vö. 6. k. 2. §), indokolt a főként éppen az imént idézett pápai beszéden alapuló kánoni hagyomány szerint értelmezni. Ez még inkább megalapozottnak látszik, ha figyelembe vesszük, hogy II. János Pál pápa a Rota Romanához intézett, 1980. február 4-én elhangzott beszédében (6. szám) kijelentette, hogy az erkölcsi bizonyosságról XII. Pius által adott magyarázat a Zsinat utáni törvényhozás tekintetében is hiteles¹⁵. Így meghaladottá váltak azok a kétségek, melyek az Egyesült Államok¹⁶ és később Ausztrália egyházi bíróságai számára ideiglenesen engedélyezett (és azóta hatályukat veszített) részleges eljárási szabályok alapján támadtak.

A mai kánonjogban szereplő erkölcsi bizonyosság valamilyen lelki (vö. 1608. k. 1-2. §) vagy lelkiismereti (vö. 1608. k. 3. §)¹⁷ állapot, mely összefügg a bírói ítélet szerkezetével, melyet mindmáig szillogizmusnak, következtetésnek tekintenek¹⁸. Ebben az úgynevezett szillogizmusban a főtétel (*maior*) a vitás tény, az altételnek (*minor*) pedig annak a jognak kellene lennie, amelyet az esetre alkalmazni kell. Az erkölcsi bizonyosság követelménye a bíró következtetésére vonatkozik, melyet ítélet formájában kimond, ám e következtetésen belül az erkölcsi bizonyosság különösen a ténykérdéssel (*quaestio facti*), vagyis a főtétellel függ össze, hiszen ez az ami az iratokból és a bizonyítékokból bizonyossággal kitűnhet (vö. 1608. k. 2. §)¹⁹. Ami a jogi kérdést (*quaestio iuris*) illeti, bizonyára lehetségesek értelmezési problémák. Ám a jogra vonatkozó kétely megszüntetésére a bírónak elsősorban a magyarázat szabályait kell alkalmaznia (vö. 17-18. k.), vagy akár azokat a normákat, melyek a jog-

¹⁵ AAS 72 (1980) 176; vö. J. LLOBELL, *Sentenza: decisione e motivazione* (vö. 1. jegyzet), 309.

¹⁶ CONSILIIUM PRO PUBLICIS ECCLESIAE NEGOTIIS, *Novus modus procedendi in causis nullitatis matrimonii*, 28. IV. 1970, in X. OCHOA, *Leges Ecclesiae post Codicem iuris canonici editae*, IV, Roma 1974, 5810-5812 (az Egyesült Államok számára), art. 21 („The judge will render his decision according to moral certitude generated by the prevailing weight of that evidence having a recognized value in law and jurisprudence”); ID., *Novus modus procedendi in causis nullitatis matrimonii*, 31. VIII. 1970, in X. OCHOA, *Leges IV*, 5877 (ugyanazok a normák Ausztrália számára). Az értelmezési kéteylek abból a véleményből fakadtak, amely szerint az idézett Normák megengedték az ítélet kimondását akkor is, ha igazán valószínű ellenérvek is szerepeltek; vö. pl. C. LEFEBVRE, *De procedura in causis matrimonialibus concessa conferentiae episcopali U.S.A.*, in *Periodica* 59 (1970) 587; F. HARMAN, *Certitudo moralis* (vö. 1. jegyzet) 385; P. A. BONNET, *De iudicis sententia* (vö. 1. jegyzet), 88-100.

¹⁷ Vö. S. ALONSO MORÁN – M. CAMBREROS DE ANTA, *Comentarios al Código de Derecho Canónico*, III, Madrid 1964, 612; GIACCHI, *La certezza morale* (vö. 1. jegyzet), 615; C. DE DIEGO-LORA, *Comentario al c. 1608* (vö. 1. jegyzet), 1539.

¹⁸ Vö. M. LEGA – V. BARTOCETTI, *Commentarius in Iudicia Ecclesiastica iuxta Codicem Iuris Canonici*, II, Romae 1950, 934-935, nr. 3-4; GIACCHI, *La certezza morale* (vö. 1. jegyzet), 608.

¹⁹ M. LEGA – V. BARTOCETTI, *Commentarius* (vö. 18. jegyzet) II, 935, nr. 3 („In canone autem fit tantum mentio de certitudine ex actis et probatis ex vi § 2 quia processus iudicialis directe ordinatur ad probandum factum controversum ut eidem certa iuris praescriptio applicetur; ius autem applicandum aliunde praesumitur iudici perspectum si est commune et generale”); vö. GIACCHI, *La certezza morale* (vö. 1. jegyzet), 611; LLOBELL, *Sentenza*, (vö. 1. jegyzet), 311.

hézagok kitöltésének módját határozzák meg (vö. 19. k.)²⁰. Ez nem jelenti azt, hogy a bíróknak az Egyházban általában joga lenne jogszabályok alkotására. II. János Pál pápa 1984. január 26-i beszédében (7. szám)²¹ kifejtette, hogy elsősorban a Rota Romana bíróságának feladata, hogy joggyakorlatával tisztázza az ítélőképeség (*discretio iudicii*; vö. 1095. k. 2°), a házasság lényegi kötelességei (vö. 1095. k. 3°) vagy a megtévesztés (vö. 1098. k.) témájával kapcsolatban nyitva maradt kérdéseket. A bíróknak ez a szolgálata, úgy tűnik, még a jogmagyarázat keretén belül helyezkedik el, s nem minősül bírói jogalkotásnak²². Ha azonban a magyarázat szabályainak alkalmazása és a joghézagok kitöltésére tett kísérlet ellenére még jogi kételyek maradnak, az erkölcsi bizonyosságról szóló általános elvet kell alkalmazni, vagy házassági ügyekben még konkrétan: "kétség esetén a házasság érvényessége mellett kell állást foglalni" (*in dubio standum est pro valore matrimonii*; - 1060. k.).

Az erkölcsi bizonyosság nem szubjektív vélemény. Objektíven megalapozottnak kell lennie. Ezt XII. Pius fentebb idézett beszédében is hangsúlyozza:

„... ezt a bizonyosságot objektív bizonyosságnak kell felfognunk, vagyis olyanak, amely objektív okokra épül; nem olyan mint a pusztán szubjektív bizonyosság, mely egyik vagy másik személyi érzésre vagy pusztán szubjektív véleményére alapul, vagy akár személyes hiszékenységre, felületességére vagy tapasztalatlanságára. Az ilyen objektívan megalapozott erkölcsi bizonyosság nincs meg akkor, ha olyan indokok szólnak az ellenkező állítás valósága mellett, melyeket egy egészséges, komoly és hozzáértő megítélés legalább valamilyen módon figyelemreméltónak nyilvánít, és amelyek ezért azt eredményezik, hogy az ellenkező állítást nem csupán abszolút lehetségesnek, hanem valamiképpen valószínűnek is kell minősítenünk.”²³

Az ítélethozatal objektivitása tekintélyes szerzők szerint megkívánja, hogy a bizonyosság a felek és a felsőbb bíróságok felé is közvetíthető legyen az ítélet indoklása révén²⁴. Az erkölcsi bizonyosság fokának problémájára a maga helyén még visszatérünk.

Erről az erkölcsi bizonyosságról állítja a Codex, hogy "az iratokból és a bizonyítékokból" kell fakadnia (1608. k. 2. §). Az *ex actis et probatis* kifejezést az egyes szerzők különféleképpen magyarázzák. Az eltérés főként az *ex actis* szavak értelmezésében figyelhető meg. A szerzők nagy többsége szerint e kifejezés az iratokat, vagyis a peres okmányokat jelenti a régi jogi közmondás szellemében, amely szerint "ami nincs az aktákban, az nincs a világon" (*quod non est in actis, non est in mundo*)²⁵. Egyesek azonban, így Klaus

²⁰ Vö. POMPEDDA, *Studi di diritto processuale* (vö. 1. jegyzet), 191.

²¹ AAS 76 (1984) 648.

²² Vö. pl. BONNET, *De iudicis sententia* (vö. 1. jegyzet), 76; LÜDICKE, ad. c. 1608, in *Münsterischer Kommentar* (vö. 1. jegyzet), 1608/3, nr. 6.

²³ AAS 36 (1942) 340.

²⁴ M. F. POMPEDDA, *Studi di diritto processuale* (vö. 1. jegyzet) 179; J. LLOBELL, *La genesi della sentenza* (vö. 1. jegyzet), 704.

²⁵ SACRA ROMANA ROTA, *Decisiones seu sententiae*, Roma 1909 kk., VIII, 238; vö. G. ZAMPETTI, *Prove - sentenza - appelli* (vö. 1. jegyzet), 404.

Lüdicke, akik a kánon középkori forrásainak jelentését tartják szem előtt²⁶, azt állítják, hogy itt az *acta* főként a felperes kérelmeit jelenti, de a másik fél kifogásait is²⁷. A hatályos kánon szövegének magyarázatában ez utóbbi vélemény nem látszik elfogadhatónak, már azért sem, mert II. János Pál pápának a Rota Romanához intézett 1980. február 4-i beszédében²⁸ ebben az összefüggésben olyan aktákról (*atti*) van szó, amelyekben a bizonyítékokat meg lehet keresni, vagyis peres iratokról. Ez nem jelenti azt, hogy a bírónak egyszerűen el kellene fogadnia azokat az állításokat, amelyek az iratokban találhatóak. Kritikai érzékkel értékelnie kell őket²⁹.

A mondottak ellenére kétségtelen, hogy a bíró döntésének egész erkölcsi bizonyossága a peres eljárás teljes dinamikájának összefüggésében helyezkedik el. Az 1608. kánon 4. §-ának fényében, amely szerint a bírónak akkor is döntenie kell, ha nem tud eljutni erre a bizonyosságra, ennek a kánonnak az 1. §-a azt kell hogy jelentse, hogy a morális bizonyosság nem szükséges minden döntéshez, hanem csak az olyanhoz, amely helyt ad valamilyen keresetnek, akár főkeresetnek, akár viszontkeresetnek, akár olyan keresetnek amely mellékes kérdésre vonatkozik. Vagyis az erkölcsi bizonyosság az olyan ítélethez szükséges, mely a perkérdésre igenlő választ ad³⁰. Erre a tényre tekintettel különösnek tűnhet, hogy az 1608. kánon 4. §-a a jogkedvezményt élvező ügyek kapcsán - és ilyenek a házasság érvényességéről szóló (vö. 1060. k.) ügyek is, melyekben éppen a külső elemei szempontjából megfelelően megkötött házasság az (vö. 124. k. 2. §), amelyet ez a kedvezmény megillet - kijelenti, hogy azok kivételt jelentenek az általános szabály alól. Első pillantásra úgy tűnik, hogy az általános szabály, amely szerint az erkölcsi bizonyosság az igenlő ítélethez szükséges, éppenséggel érvényes a házassági ügyekre is, melyekben a perkérdést általában így fogalmazzák: "Bebizonyult-e a házasság érvénytelensége..." (*An constet de nullitate matrimonii...*). Mégis lehetséges, hogy egyes perekben a külső elemei szempontjából szabályosan megkötött

²⁶ Vö. Clem 5.11.2.

²⁷ LÜDICKE, ad. c. 1608, in *Münsterischer Kommentar* (vö. 1. jegyzet), Term. Einf. vor 1400/2 (*Anträge*); 1608/4, nr. 8.

²⁸ AAS 72 (1980) 175 („Il Giudice deve ricavare tale certezza «ex actis et probatis». Anzitutto «ex actis» poiché si deve presumere che gli atti siano fonte di verità. Perciò i il Giudice, seguendo la norma di Innocenzo III, «debet universa rimari», cioè deve scrutare accuratamente gli atti, senza che niente gli sfugga”).

²⁹ Vö. AAS 72 (28. jegyzet).

³⁰ Vö. LÜDICKE, ad. c. 1608, in *Münsterischer Kommentar* (vö. 1. jegyzet), 1608/1, nr. 2; DIEGO-LORA, *Comentario al c. 1608* (vö. 1. jegyzet), 1538 („los §§ 1 y 2, aunque no hagan de ello mención expresa, están contemplando la sentencia que responde afirmativamente a las dudas formuladas en la litiscontestación según resulta prevalentemente de las peticiones que el actor expresó en su demanda”). Amikor az 1608. k. 1. §-a erkölcsi bizonyosságot kíván „bármely ítélet kimondásához”, ez arra utal, hogy az 1917-es CIC előtt egyes esettípusokra (büntető, házassági, stb. ügyek) nagyobb fokú bizonyosságot kívántak, mint másokra: ez a különbségtétel már nem létezik. Ez azonban nem jelenti, hogy az elutasító ítéletekhez is erkölcsi bizonyosság kellene. Vö. E. A. MCCARTHY, *De certitudine morali quae in iudicis animo ad sententiae pronuntiationem requiritur*, Romae 1948, 25-55. 110; GROCHOLEWSKI, *La certezza morale* (vö. 1. jegyzet), 43.

házasság érvényességének és nem érvénytelenségének kinyilvánítását kéri. Ebben az esetben is a házasság javára kellene ítélni, ha a bíró nem juthatna el az erkölcsi bizonyosságra.

Egy másik kérdés, melyre a gyakorlati problémák között még visszatérünk, az a feszültség, mely a bíró erkölcsi bizonyosságának - mely mégiscsak lelkiállapot - természete és a források törvényi előírása (vö. 1608. k. 2. §) között áll fenn. A törvény ugyanis előírja, hogy milyen forrásokból kell a bírónak a bizonyosságra eljutnia (*ex actis et probatis*).

A törvény meghatározza azt a módot is, ahogyan a bírónak az erkölcsi bizonyosságot el kell érnie. Az 1608. kánon 3. §-a megerősíti azt az általános elvet, amely szerint az Egyházban szabad bizonyítási rendszer érvényesül³¹, mondván, hogy a bírónak a bizonyítékokat lelkiismerete szerint kell értékelnie. Tehát megengedett a bizonyítékok szabad vizsgálata az erkölcs kritériuma szerint. A lelkiismeret ebben az összefüggésben azt jelenti, hogy a bíró "alkalmazza az ügyben szereplő bizonyítékok természetes ismeret-alakító erejét oly módon, hogy azok jogi súlyuk szempontjából értékelhetők legyenek"³².

A kánoni bizonyítási rendszer szabad jellege ellenére, ha kivételesen is, de léteznek bizonyos törvénytábla bizonyítékok a kánoni jogrendben is. Ilyen a felek perbeli beismerése (1536. k. 1. §) vagy a közokirat (vö. 1541. k.). Egyes bizonyítási eszközök értékelésére szintén léteznek kánoni szabályok, így a felek kijelentései (vö. 1536-1538. k.), az okiratok (vö. 1540-1543. k.), a tanúvallomások (vö. 1572-1573. k.), a szakértői vélemények (vö. 1579. k.) és a vélelmek (vö. 1585-1586. k.) értékelésére.

II. AZ ERKÖLCSI BIZONYOSSÁG JELLEGE A GYAKORLATBAN: KÖZÉPÚT AZ ABSZOLÚT BIZONYOSSÁG ÉS A VALÓSZÍNŰSÉG KÖZÖTT

A kánoni valóságok rövid áttekintése után hasznos néhány gyakorlati szempontot megvizsgálunk annak tisztázására, milyen helyet foglal el az erkölcsi bizonyosság a bizonyosság különböző lehetséges fajtái között. Tekintettel arra, amit fentebb mondtunk az erkölcsi bizonyosságról, melyet a filozófiatörténet során megkülönböztettünk mind a metafizikai mind a fizikai bizonyosságtól, a kánonjogban pedig az állítás valószínűségétől vagy akár nagyobb valószínűségétől, világosnak látszik XII. Pius fentebb idézett beszédének megfelelő részlete. Ebben így tanít:

³¹ A Zsinat utáni irodalomról lásd C. DE DIEGO-LORA, *La apreciación de las pruebas, documentos y confesión judicial en proceso de nulidad de matrimonio*, in *Ius canonicum* 7 (1967) 529-573; A. JULLIEN, *Juges et advocats des tribunaux de l'Église*, Roma 1970, 357-447; T. GIUSSANI, D., *Discrezionalità del giudice nella valutazione delle prove* (Studi giuridici 1), Città del Vaticano 1977; R. NAVARRO VALLS, *La valoración de la prueba en el derecho canónico*, AAVV., *La norma en el Derecho canónico* (vö. 2. jegyzet) I, 1113-1124; BONNET, *De iudicis sententia* (vö. 1. jegyzet), 81 (további irodalommal); E. COLAGIOVANNI, *Il giudice e la valutazione delle prove*, in AAVV., *I mezzi di prova nelle cause matrimoniali secondo la giurisprudenza rotale* (Studi giuridici 38), Città del Vaticano 1995, 9-13.

³² POMPEDDA, *Studi di diritto processuale* (vö. 1. jegyzet), 176.

„Néha az erkölcsi bizonyosság csak olyan kiegészítő bizonyítékelemek és bizonyítékok megfelelő mennyiségéből adódik, melyek külön-külön nem tudnának igazi bizonyosságra vezetni. Összességükben viszont józan ítélőképességű emberben semmilyen ésszerű kétséget nem hagynak. Ennek során a valószínűségekből nem egyszerűen azért válik bizonyosság, mert a valószínűségek összeadódnak, hanem mert mindezeknek a különálló jeleknek és bizonyítékoknak ez együttes jelenléte csak azon alapulhat, hogy közös forrásból erednek: az objektív igazságból és valóságból. A bizonyosság tehát ebben az esetben egy abszolút biztos és egyetemes érvényű elv alkalmazásából ered, nevezetesen az elégséges indok elvéből...”³³.

Ahhoz, hogy kisebb súlyú elemekből biztos általános képet alkosson a tényről, a bírónak gyakran tudományos felkészültségre van szüksége³⁴. Ez különösen is vonatkozik az új semmisségi jogcímekre, melyek eleven párbeszédet kívánnak a kánonjogászok és a pszichológusok, illetve a pszichiáterek között, amint ezt II. János Pál pápa is hangsúlyozta 1987. február 5-i beszédében, melyet a Rota Romana számára mondott³⁵. Ám a bíró nem követheti mechanikusan a szakértők véleményét, hanem logikai és kánonjogi szempontok szerint értékelnie kell azt (vö. 1579. k.) hiszen más dolog például a pszichikai érettség mint az emberi fejlődés végső eredménye és ismét más az a minimális érettség, mely a kánonjog szerint a házasság érvényesítéséhez szükséges.³⁶

III. AZ EGYHÁZI JOGGYAKORLAT PROBLÉMÁI

1. Konfliktus a személyes lelkiismeret és a perbeli bizonyítékok között

Bár a per tárgyát illetően csak egyetlen objektív igazság van, és noha a bizonyítékok gyűjtésére és értékelésére előírt formaságok éppen azt szolgálják, hogy biztosan és objektíven felismerjük az igazságot, mégis előfordulhatnak olyan esetek, amikor a bíró objektív és biztos személyes tudása és az, ami a peres aktákból és bizonyítékokból kitűnik, ellentétes megoldást kívánna. Az alábbiakban először megkíséreljük ennek a konfliktusnak az elemzését, majd megjelöljük azokat a módokat, ahogyan az ilyen konfliktus elkerülhető. Egyébként effajta konfliktusoknak a mai jog lehetőségeire tekintettel csak nagyon ritkán volna szabad előfordulniuk.

³³ AAS 36 (1942) 340.

³⁴ Vö. pl. BONNET, *De iudicis sententia* (vö. I. jegyzet), 82-83.

³⁵ Nr. 3: AAS 79 (1987) 1455; vö. J. T. MARTIN DE AGAR, *L'incapacità consensuale nei recenti discorsi del Romano Pontefice alla Rota Romana*, in *Ius Ecclesiae* 1 (1989) 402-404; ERDŐ P., *Az ember képe az Egyházi Törvénykönyvben. Teológiai, filozófiai és pszichológiai elemek*, in AAVV., *Pszichológusok és teológusok az emberről. Dobogókői tanulmányi napok I. Bűn - büntetés - bűnhődés. Dobogókői tanulmányi napok II*, Budapest 1996, 119.

³⁶ Vö. JOANNES PAULUS II, *Allocutio ad Rotae Romanae auditores*, 5 II. 1987, nr. 3; AAS 79 (1987) 1457.

Arra a lehetséges bár - a mai kánoni bizonyítási rendszer nagyfokú rugalmassága miatt - kevésbé valószínű esetre nézve, amikor a bíró személyes tudása és a bizonyítékanyag konfliktusba kerül, Aquinói Szent Tamás hangsúlyozza, hogy a bírónak, mivel hivatalos személyek, aszerint kell döntenüek, amit ebben a hivatalos minőségükben ismernek:

„Mivel az ítékezés a bíróra tartozik, nem magán, hanem közhivataluk alapján kell ítélniük; nem aszerint az igazság szerint, amit magánszemélyként ismernek, hanem aszerint, ahogyan hivatalos minőségükben a dolog a törvények, a tanúk, az okiratok, a betérjesztett és bizonyított anyag révén tudomásukra jutott”³⁷.

Abban a régi kánonjogi és morálteológiai irodalomban bőségesen tárgyalt esetben tehát, amikor a bíró magánszemélyként tudva a vádlott bűncselekményéről, nem ítélné el őt, ha a perben hiányoznak az elégséges bizonyítékok³⁸ Ugyanez érvényes a házassági semmisségi ügyekben is: a bíró nem nyilváníthatja érvénytelennek a házasságot, ha csak magánemberként van meggyőződve a semmisségről, de az iratokból és a bizonyítékokból az erkölcsi bizonyosság nem alapozható meg. Ez az eset nem is jelent konfliktust a valóság vagy az igazság és a formális kánoni eljárás között, hiszen a bíró a negatív ítéletben nem azt nyilvánítja ki, hogy a házasság érvényes, hanem azt, hogy *nem bizonyult be a házasság érvénytelensége*, vagyis hogy a kánoni előírások szerint szabályosan lefolytatott eljárás után, az iratok és a bizonyítékok alapján nem adódik erkölcsi bizonyosság az érvénytelenségről. A kánoni jogrend különböző biztosítékokat tartalmaz annak elősegítésére, hogy az ítélet megfeleljen az objektív igazságnak. A többi eljárási szabályokon kívül a házassági semmisségi perben az is elő van írva, hogy az ítéletet háromtagú bírói tanács hozza (vö. 1425. k. 1. § 1°), a végrehajthatósághoz pedig két egybehangzó ítélet szükséges (vö. 1684. k. 1-2. §). A törvényhozó mégis tudatában van a bírói tévedés lehetőségének, mivel az emberi megismerő képesség korlátozott, főként pedig mivel a házassági kötelék láthatatlan valósága és a külső bizonyítékok betérjesztésének perbeli szükségessége feszültségben vannak egymással. Ezért érvényben marad az a szabály, hogy a személyek állapotáról szóló perekben soha nincs a szó szoros értelmében vett jogerős ítélet (vö. 1643. k.).

Maga a jogbiztonság kívánja meg, hogy az ítélet az eljárási szabályok szerinti indokolással rendelkezzen, s ne a bíró peren kívüli értesüléseire épüljön. El kell ismernünk azonban, hogy az emberi természet korlátozott volta miatt mindig megmarad annak lehetősége, hogy a jogbiztonság és a teljes igazság feszültségbe kerüljön.

³⁷ *Summa Theol.*, II-II, q. 67, a. 2, c = S. THOMAS AQUINAS, *Summa Theologica De Rubeis, Billuart et aliorum notis selectis ornata*, III, Taurini-Romae ²²1939, 395.

³⁸ Vö. M. CONTE A CORONATA, *Institutiones Iuris Canonici ad usum utriusque cleri et scholarum*, III, Augustae Taurinorum ³1948, 307 nr. 1397; F. X. WERNZ – P. VIDAL - F. CAPPELLO, *Ius canonicum. VI. De processibus*, Romae ²1949, 556-557, nr. 591 (a régi elméletek feltüntetésével).

2. Az erkölcsi bizonyosság hiánya a meglévő bizonyítékok ellenére

Egy másik, az előzőnél nehezebb helyzet az, amikor az iratok szerint a felperes állítása teljesen bizonyítottnak látszik, de a bíró meg van győződve az ellenkezőjéről, még pedig olyan biztos, objektív, de magánjellegű értesülése alapján, melyet semmiképp sem lehet bevonni a per bizonyítékanyagába (pl. olyan rendellenességek miatt, mint valamelyik tanú féélme stb.). Ilyen esetben, például házassági perben felmerül a kérdés, hogy a bíró kinyilváníthatja-e az érvénytelenséget saját meggyőződése ellenére. A kérdés ahhoz hasonló, amit a klasszikus és posztklasszikus kor középkori kánonjogászai meg a barokk kor moralistái tárgyaltak bőségesen, s ami azokra a büntető ügyekre vonatkozott, melyekben a bíró biztos, de magánjellegű értesülései alapján meg volt győződve a vádlott ártatlanságáról, de a perben összegyűlt bizonyítékok alapján úgy tűnt, el kell ítélnie őt. A szerzők általánosan egyetértettek abban, hogy minden eszközt alkalmazni kell annak érdekében, hogy a bíró által ismert ártatlanság a perben is kitűnjön. Ilyen eszköznek tekintették az ügy átutalását egy másik bírósághoz, ahol az előző bírót, aki az ártatlanságról meg volt győződve, tanúként megidézheték³⁹. Ma is világos, hogy a bíró nem lehet tanú a perben (vö. pl. 1447. k.), de nem tilos, hogy olyan személy, aki az ügyet korábban bíróként kezdte tárgyalni, később, miután lemondott bírói funkciójáról, tanúvallomást tehesen. Mikor azonban mindez nem volt lehetséges, egyesek Szent Tamással úgy tartották, hogy a bírónak el kell járnia az ártatlan ember ellen, mert hivatalos személyként "hivatalos tudása" szerint kell ítéleznie. Mások különbséget tettek a perek közt súlyosságuk szerint, s úgy vélték, hogy a bíró ilyen helyzetben csak akkor tartózkodhat az ártatlan elítélésétől, ha halálbüntetésről vagy más igen súlyos büntetésről van szó⁴⁰. Ismét mások, miként már Ioannes Calderinus (+1365) tette, akinek véleményét meggyőződéssel követte Panormitanus⁴¹ is, nyomában pedig több más szerző egészen száza-

³⁹ Vö. pl. FELICI, *Formalitates iuridicae* (vö. 1. jegyzet), 178-179.

⁴⁰ Ez Lessius, Lugo és Pirhing véleménye, vö. FELICI, *Formalitates iuridicae* (vö. 1. jegyzet), 179; CORONATA, *Institutiones* (vö. 38. jegyzet), III, 307, nr. 1397.

⁴¹ NICOLAUS DE TUDESCHIS, *Commentaria in Quinque Libros Decretalium*, lib. I, tit. De off. et pot. iud. dele., cap. 28, § Quia vero, nr. 8 = ed. Venetiis 1570, 1/2, fol. 122vb-123ra («Sed Ioannes Calderinus/ in hoc distinguit, quod aut habet conscientiam contra reum, aut pro reo. Primo casu non debet aliquo modo reum condemnare secundum conscientiam sed eum absolvere secundum acta, quia non habet iudicare secundum conscientiam quam habuit ut privatus, et absolvendo eum ab accusatione non facit contra conscientiam, quia non pronunciat eum innocentem. Exemplum, accusatur Titius de homicidio, testes non probant, sed iudex ut privatus scit quod homicidium commisit, non enim ut dixi debet eum condemnare, nec eum pronunciare innocentem contra conscientiam, sed eum absolvere modo praedicto... Secundo casu quando habet conscientiam pro reo, ut quia probatur commisisse homicidium, et iudex scit quod non commisit, dicit quod iudex non potest eum condemnare, nec causam delegare, nec remittere ad superiorem, si vehementer suspicatur, quod ex hac remissione iste damnaretur, sed debet supersedere, nisi credat quod superior eum damnabit, quo casu debet eum absolvere. Nec obstat si dicatur, quod non debet eum absolvere secundum conscientiam suam, quia proprie eum absolvit, quia non potest informari ut iudex, nam

dunkig⁴², azt állítják, hogy ilyen esetben a bíró mindig felmentheti a vádlottat, sőt köteles is felmenteni őt, noha a perben összegyűjtött bizonyítékok elegendőek lennének elítéléséhez. A bírónak ugyanis mint emberi személynek csak egy lelkiismerete van, egyetlen a biztos belső meggyőződése és az ügyben csakis egy az objektív igazság⁴³. Ez a házassági semmisségi perekben is alkalmazható: a bírónak nem szabad biztos és objektív tények ismeretére alapuló lelkiismerete ellenére érvénytelennek nyilvánítania a házasságot. Ennek kapcsán emlékeznünk kell arra, hogy az Egyházi Törvénykönyv átdolgozásának második irányelve, melyet az 1967-es Püspöki Szinódus elfogadott és VI. Pál pápa jóváhagyott, a belső és külső fórum közti konfliktusok elkerülését vagy legalább a minimumra csökkentését kívánta főként a szentségi jog és a büntetőjog területén⁴⁴. Kivált az Egyház jogrendjében elsőrendű közérdeknek számít, hogy a joginformális módon megragadott valóság az objektív valósághoz igazodjék: a történelmi és ontológiai igazsághoz. Ebben a vonatkozásban egyes szerzők az egyházjogban az igazság jogkedvezményéről (*favor veritatis*) beszélnek⁴⁵. Az egyházjog teológiai szemlélete számára különösen jelentős az erkölcsi és ontológiai valósághoz való állandó alkalmazkodás követelménye már azért is, mert a kegyelmi valóságok az Egyházban intézményesítő erőként működnek⁴⁶. Ez az előny, amit az idézett szerzők meggyőző véleménye szerint a bíró a saját lelkiismeretének kell, hogy adjon egy ténylegesen létező házasság védelmében, nem minősül feltétlenül a lelkiismereti kifogás alkalmazásának, melyről manapság már a kánonjogban is beszélnek⁴⁷, hanem inkább a kánoni méltányosság egy fajtája, melynek alkalmazása az egyházi bírók egyik sajátos kötelessége (vö. 221. k. 2. §)⁴⁸.

scientia iudicialis inest homini tanquam in subiecto, unde ex quo habet certam scientiam ut homo, non potest recipere contrariam scientiam ut iudex, quia dixi quod in eodem subiecto non possunt concurrere contrariae scientiae, et sic scientia iudicialis non potest applicari ad animum iudicis, et sic potius absolvit ex defectu probationis»).

⁴² WERNZ, *Ius canonicum*, VI (vö. 38. jegyzet), 556-557, nr. 591.

⁴³ E régi elmélet nyomán tanítja XII. Pius idézett rotai beszédében, hogy: „ahogyan egy az objektív igazság, úgy az objektívan meghatározott erkölcsi bizonyosság is csak egy lehet” (AAS 34 [1942] 341).

⁴⁴ *Communicationes* I (1969) 79 („Fori externi et interni optima coordinatio in Codice Iuris Canonici existit oportet, ut quilibet conflictus inter utrumque vel dispareat vel ad minimum reducatur. Quod in iure sacramentali et in iure poenali peculiariter curandum est”).

⁴⁵ J. LLOBELL, *História de la motivación de la sentencia canónica*, Zaragoza 1985, 55-83, 169-170; ID., *Sentenza* (vö. 1. jegyzet), 307-308; ID., *La genesi della sentenza* (vö. 1. jegyzet), 700-701; vö. JOANNES PAULUS II, litt. enc. *Veritatis splendor*, 1993. VIII. 6, nr. 63; AAS 85 (1993) 1182-1183.

⁴⁶ Vö. pl. P. ERDŐ, *Teologia del diritto canonico. Un approccio storico-istituzionale* (Collana di studi di diritto canonico ed ecclesiastico 17), Torino 1996, 50-51, 154-155.

⁴⁷ Vö. pl. BERTOLINO, *La libertà di coscienza* (vö. 2. jegyzet); ID., *La tutela dei diritti nella Chiesa*, Torino 1983, 114; TURCHI, *L'obiezione di coscienza* (vö. 2. jegyzet).

⁴⁸ Vö. ERRÁZURIZ, *Verità e giustizia* (vö. 2. jegyzet), 288-291. A kánoni méltányosság általunk használt fogalmához lásd pl. H. MÜLLER, *Oikonomia und aequitas canonica*, in *Atti del Congresso Internazionale Incontro fra canoni d'Oriente e d'Occidente*, R.

Mindez nem fogható fel úgy mint a bírók biztatása az aggályosságra, hiszen ezt a magatartást korábban a pápa tanítása bírálta⁴⁹. Nem szolgálhat ürügyként sem egyes bírók jogi ismeretei hiányosságának lepezésére. Éppen az ügy érdemi részével kapcsolatos objektíven biztos lelkiismeret kialakítása kedvéért kötelesek a bírók jogilag is (vö. 209. k. 2. §; 1420. k. 4. §; 1421. k. 3. §; 2229. k. 1. §) a kánonjog és az igazságszolgáltatáshoz szükséges szentszéki gyakorlat pontos és mély megismerésére. Hangsúlyoznunk kell azt is, hogy éppen az Egyházi Törvénykönyv átdolgozása következtében számos új lehetőség nyílt a tételes jogban az objektív igazság perbeli érvényesítésére. E lehetőségek szélesebb körűek, mint a régi törvényhozásban voltak.

3. Sajátos eszközök az erkölcsi bizonyosság elérésére nehéz esetekben

Az új egyházjog a "nehéz" esetek nagy többségében lehetőséget adott annak a feszültségnek a feloldására, mely abból fakadt, hogy a perben komoly elemek bizonyították a tényszerű igazságot, de ezeket jogi formalizmus miatt nem lehetett teljes bizonyítékként értékelni.

Így lehetőség nyílt arra, hogy a bíró teljes bizonyító erőt tulajdonítson a *felek vallomásának* vagy akár az egyik fél vallomásának, ha azt a szavahihetőség⁵⁰, valamint a perben talált más *jelek és bizonyítékok* (vö. 1536. k. 2. §; 1679. k.)⁵¹ alátámasztották, ha más bizonyítékok szerzésére nem volt lehetőség.

A bizonyítékok szabad bírói értékelésének keretében erkölcsi bizonyosságra lehet jutni *puszta jelek* alapján is, ezeknek azonban - mint fentebb mondtuk - teljes és összefüggő képet kell adniuk az igazságról. Ugyanez lehetséges *egyetlen tanú* vallomása alapján is. A régi formalista jogi közmondás, mely szerint "egy tanú nem tanú" - legalábbis eredeti merevségében - meghaladottnak tekinthető, mégpedig nemcsak a joggyakorlat, hanem a hatályos 1573. kánon pozitív rendelkezése alapján is⁵².

Ha a bírónak bizonyos fontos érdemi értesülései vannak az ügyről, sok esetben beviheti ezeket a perbe saját kezdeményezésre is, mivel az 1452. kánon

COPPOLA (a cura di), Bari 1994, I, 293-315; P. ERDŐ, «*Aequitas im geltenden Kirchenrecht*», in *Folia Theologica* 2 (1991) 109-118, különösen 116-117.

⁴⁹ Vö. PIO XII, *Discorso alla Rota Romana*, I. X. 1942, nr. 1: AAS 34 (1942) 339; LLOBELL, *Sentenza: decisione* (vö. I. jegyzet), 309.

⁵⁰ A szavahihetőség értékeléséhez lásd A. WEISS, *Grundsatzfragen der Glaubwürdigkeitsbeurteilung*, in *De processibus matrimonialibus* 1 (1994) 63-93.

⁵¹ Vö. POMPEDDA, *Studi di diritto processuale* (vö. I. jegyzet) 185; R. L. BURKE, *La confessio iudicialis e le dichiarazioni giudiziali delle parti*, in AAVV., *I mezzi di prova nelle cause matrimoniali secondo la giuridprudenza rotale* (Studi giuridici 38), Città del Vaticano 1995, 15-30, különösen 29; N. LÜDECKE, *Ehenichtigkeitserklärung aufgrund von Parteiaussagen gemäß c. 1679 CIC. Verständnis und Tragweite eines aktuellen Canons*, P. ERDŐ (Hrsg.), *Bonn-Budapest. Kanonistische Erträge einer Zusammenarbeit* (Forschungen zur Kirchenrechtswissenschaft), Würzburg 1998, 149-222.

⁵² Vö. POMPEDDA, *Studi di diritto processuale* (vö. I. jegyzet), 185. Lásd még A. GAUTHIER, *La prova testimoniale nell'evoluzione del diritto canonico*, in AAVV., *I mezzi di prova nelle cause matrimoniali secondo la giuridprudenza rotale* (Studi giuridici 38), Città del Vaticano 1995, 49-69, különösen 68-69.

2. §-a felhatalmazza, hogy pótolja a felek hanyagságát a bizonyítékok betérjesztésében vagy a kifogások előterjesztésében a súlyosan igazságtalan ítélet elkerülése végett (vö. 1600. k. 1. §, 3°; 1642. k. 2. §, 1°-3°). Ebben az esetben a törvényhozó némileg enyhítette a rendelkezési elv következményeit, maga az elv azonban a kánonjog rendszerében továbbra is érvényes (vö. 1501. k.). A házassági ügyekben egyébként, melyek közérdeket érintőnek számítanak, a perfelvétel után a bíró saját kezdeményezésére is eljárhat (vö. 1952. k. 1. §)⁵³.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az új kánoni perjogban nem változott a bírótól megkívánt erkölcsi bizonyosság fogalma, de megszorodtak azok az eszközök, melyek segítik a bíró objektív és biztos személyes lelkiismerete és az iratokból és bizonyítékokból adódó döntés közti konfliktus elkerülését. Az egyetlen eset, amikor a bíró házassági perben ilyen konfliktusba kerülhet, akkor fordul elő, mikor a bizonyítékokból a házasság érvénytelensége következik, de a bíró általa ismert egyéb objektív indokok alapján nem lehet meggyőződve a házasság érvénytelenségéről. Ebben a helyzetben a bíró -a legjobb kánonjogi hagyomány szerint- az objektív igazság szerint köteles dönteni, szemben azzal a látszattal, mely a perjogi formalizmusból adódik (szemben a perben hivatalosan szereplő bizonyítékokkal!). Mivel a hatályos kánonjogban szinte minden olyan elem megvan, mely lehetővé teszi, hogy perbeli bizonyítékká avassunk egy olyan tényt, amit a bíró jól ismer, ilyen fajta valódi konfliktusnak szinte sohasem kellene előfordulnia. Ám a bíróságok nem légüres térben dolgoznak, hanem a valós társadalomban. Így a valóság minden szükséges elemének perbeli bizonyíték gyanánt való formális megjelenítése olykor igen nehéz lehet.

⁵³ POMPEDDA, *Studi di diritto processuale* (vö. 1. jegyzet), 189-190.